

Az órák elején vagy az óra végén, a korábban, vagy az újonnan megtanított anyagrészt megértésének ellenőrzésével (tudáspróbával, feladatlappal). Ellenőrizzük a megfigyelt, a tanult, megírt, gyűjtött, gyakorolt, vagy a kiadott önálló feladatlapokat.

Differenciáltan, sokféle információ alapján értékeljük. Ellenőrizni, értékelni szükséges a tanítási órán tanúsított közreműködést, de a tanórán kívüli feladatokat, tevékenységeket is. Ne a jegyért, hanem a több tudásért való törekvés legyen az osztályozásban az elsődleges szempont. Így lesz a jó jegy a tudás, a teljesítmény igazi értékjelzője.

A Művelődésügyi Minisztérium 26 278/72/IV. számú „A művelődésügyi miniszter levele az első osztályosok tanévvesztésének csökkentéséről” szóló körlevelében az alábbi idevágó, figyelemre méltó sorokat találjuk: „Nagy gondunk, hogy tulajdonképpen már az általános iskolában megkezdődik a tanulók szelektálása. Ennek ijesztő eszköze az osztályozás sokszor öncélú, s még gyakrabban más vonatkozásában is torz alkalmazása.”

„Itt jelentem be, hogy még ennek a tanévnek a befejezése előtt a minisztérium rendeletet ad ki, amely szerint az első osztályban *környezetismeretből*, gyakorlati foglalkozásból, ének-zenéből, testnevelésből az év végi bizonyítványban adott esetleges elégtelen osztályzatot a *második osztályba lépés szempontjából nem szabad figyelembe venni*.

Nem az a jó tanító, aki az első osztályban osztogatott elégtelenekkel akarja megalapozni az általános iskolai tanulás „komolyságát”. Azok a jó tanítók — és mondjuk meg tisztelettel, elismeréssel, ők vannak túlnyomó többségben —, akik az első osztályban meg tudják kedveltetni az iskolát és a tanulást, meleg emberségükkel és jó pedagógiai módszereikkel, az egyes tanulók képességeihez mért törekvések és eredmények figyelmes honorálásával, a szorongás nélküli osztálylétkör kialakításával...”

IRODALOM

Pedagógia. Tankönyvkiadó, Budapest 1971. 461—468. l.

Ellenőrzés—értékelés—osztályozás. A közoktatási és szakoktatási főosztály közleménye. Köznevelés 1971. 17—18. szám 25—28. l.

A művelődésügyi miniszter levele az első osztályosok tanévvesztésének csökkentéséről. Művelődésügyi Minisztérium 26.278/72/IV. sz. kiadványa.

HOFFMANN OTTÓ,
Pécs. Tanárképző Főiskola

Az elbeszélő fogalmazás tanítása

Az *elbeszélő fogalmazásban* a tanuló eseményt (történet) vagy összefüggő eseménysort mond el, miközben leírja a színhelyet, beszélgeti és jellemzi a szereplőket. Ehhez a „novellaszerű” szintézishez azonban csak évek fokozatos munkájával jut el a 7—8. osztályban.

Az *alsó tagozatban* az iskolai és a mindennapi élet apróbb eseményeinek elmondásához elsajátítja a szerkesztés elemeit: az anyaggyűjtés főbb módjait (megfigyelés, olvasás, emlékezés, képzelet), a szelektálást, a időrendi elrendezést, mely az írásmű hármas tagolásában az előzmény — esemény — következmény sorrendjét jelenti, valamint a (közös) vázlatkészítést. Megtanulja a gondolatok egyszerű, fegyelmezett írásos megformálását, az írásbeli mondatszerkesztést; mondatok bővítését és szűkítését, mondatok nagyobb egységbe, szakaszba való összefűzését, rokon értelmű szavak gyűjtése és válogatása révén pedig a helyes és pontos szóhasználatot. A Tanterv 6—10 mondatos terjedelmet jelöl meg év végi követelményként.

Az alsós elbeszélő fogalmazások *csupán eseményt* tartalmaznak. Pl.

Repülőmodell készítése

Egyszer gyakorlati foglalkozáson repülőmodellt készítettünk.

A vázra ráragasztottuk a szárnyát, majd a farkát. Mikor elkészültünk, nehezéket tettünk az orrára. Utána kipróbáltuk a modellt. De szépen szállt!

Erdemes ilyen repülőmodellt készíteni.

(H. Ferenc 3. o.)

Kerti munkát végeztünk

Vázlat:

- I. Előkészület.
- II. Munka a kertben.
- III. Mit tanultunk meg?

I. Az egyik napon azt mondta a tanító néni, hogy gyakorlati órán elmegyünk az óvodába. A fiúk hozzanak ásót, a lányok gereblyét.

II. Végre elérkezett a várva várt óra. Sorba álltunk és elmentünk az óvodába. A lányok négy gereblyét, a fiúk négy ásót vittek magukkal. A fiúk felváltva ástak, a lányok felváltva gereblyéztek. Mikor ez is megvolt, két kis ágyásra osztottuk a földet. Az egyik részébe dughagymát dugtunk, a másikba salátát ültettünk.

III. Ezen az órán megtanultuk, hogyan kell bánni az ásóval, gereblyével.

(H. Éva 4. o.)

1.

Az elbeszélő fogalmazás az 5. osztály elején is *csupán eseménysort* tartalmaz, majd az ábrázolás részletezettebbé válásával *leíró résszel* bővül, a 6.-ban pedig *párbeszéddel* és *jellemezéssel*. A 7—8.-ban a részletezés a három ábrázolási mód (fogalmazási elem) együttes használatát kívánja.

Az 5. osztály I. dolgozatának *előkészítési időszaka* az *Egyszer volt, hol nem volt...* c. témakörhöz kapcsolódik. Ez már eleve lehetővé teszi, hogy a *szóbeli* mesemondást, elbeszélést sokrétűen gyakoroljuk, mégpedig párbeszéddel vagy a párbeszéd átalakításával, élénkített előadásmódban vagy tárgyilagosan, dramatizálva vagy monológ formájában. Közben számtalan lehetőség kínálkozik a mese szerkezeti elemeinek, valamint az időrendi elrendeződésnek megfigyeltetésére (pl. az idő múlása szóismétléssel: „ment, ment, csak mendegélt”, az időbeliség fordulattal: „telt-múlt az idő”, ill. az események egymásutániságával) a szókészlet gazdagítására (mesefordulatokkal, s ami nagyon fontos: a *mond, válaszol* és a mesehősök jellemvonásainak szinonimáival) stb. Az erkölcsi ráhatás, valamint a gondolkodásfejlesztés a valóságos és a meseelemek megkülönböztetése, erkölcsi ítélet a szereplőkről) szervesen összefonódik az előzőekkel. Tanulnak a *világos stílus* követelményeiről is.

Míndez erősíti az *írástos kifejezésmódot* is, bár ugyanazt a szintet nem érhetjük el, mint a szóbeli közlésben. A gyakorlatok minőségét jórészt megszabja az *év eleji felmérő fogalmazás* (nyári élmény; 4-es olvasmány rövid cselekménye), és mivel a nyári szünetben a készségek törvényszerűen meggyengülnek, *alapozó gyakorlatokkal* arra törekszünk, hogy a 4-es színvonalat legalább az I. dolgozat megírásáig újra elérjük.

Ilyen, a fegyvelmezett *mondatalkotást*, a mondatok összekapcsolását fejlesztő gyakorlat típusok a következők: Tagolatlan szöveg mondatokra bontása (a felmérő fogalmazásokból), tömör válasz kérdésekre (pl. hogyan sült fel a nagygazda, a király jegenyefája), meserészlet tömörítése (a sárkány legyőzése, felfordul a kastély), élenkítés monológ formájában (a szolga lakomája, a verekedés), mozzanatsorok összeállítás (a gróf és a bíró bűnhődése), az igeidők következetes használata (a királyné kiszabadítja férjét), kevert szöveg mondatainak időrendben történő elrendezése (versenyfutás a királylánnyal).

Az *anyaggyűjtésben és elrendezésben* a lényegkiemelés szemléletét kell újra és újra meggyökereztetnünk. Ebben a korban ugyanis a tanuló nehezen különíti el valamit egy adott összefüggésből; hajlamos arra, hogy mindent elmondjon a téma (mesecselekmény) eredeti sorrendjében.

A gyakorlás többnyire frontális osztálymunkával, az átalakítás részben önállóan történik irodalmi és nyelvtanórákon egyaránt. (Az olvasó ilyenfajta gyakorlatokat a szerző *Mondatalkotás* c. könyvében találhat. Bp. 1967. Tankönyvkiadó.)

Megbeszéljük a tankönyvnek „Az elbeszélő fogalmazás” és „Az írásmű szerkezete” c. *elméleti* anyagát. A *szerkesztést* a mesevázatok közös elkészítése is szolgálja. Megtanítjuk az *írásmű fő részeinek összekapcsolását* is — kapcsolóelemmel vagy ún. összekötő mondatral. Pl.

Hiányos szöveg

II. ... leoldozták rólok a kötelet.

III. Nagy lakodalmat csaptak.

A fő részek összekapcsolása

III. *Utána* (még aznap, aztán, nemsokára, crre föl) nagy lakomát csaptak.

A gyakorlatokat *teljes fogalmazások* is követik reproductív témákról (pl. Megmenekültek! Ti. a szárnyas királyfi és jegyese) és egyéni élményekről (pl. Fáztam. Versenyeztem. Órsi délután). A tanulónak — a közös témák és az irányított kidolgozás után — fokozatosan el kell sajátítania egyéni élményeinek egyéni kifejezését is.

Míndig *többféle dolgozattémát* tűzünk ki, hogy a tanulók választhassanak közülük. Javasolt témáinkhoz a következő szavak *szinonimáit* gyűjtjük össze közös munkával: eszik-iszik, haragszik, ordít, ver, „jámbor”, „balga” (*Munkában a füttykös*); szerény, telhetetlen, goromba, türelmes, megbűnhődik; a tenger színe, hangja, mozgása (*Vissza sárkunyhóba!*); fenyeget, repül, megérdemel (*Az elfűjt hadsereg, Kisgyermekkor történet*).

Követelmények: Meserészlet vagy élmény reproductív elbeszélése 4-es szinten. Közös vázlat, hármas tagolás, helyes időrend, világos, szabatos kifejezésmód. Haladó állásfoglalás. (A párbeszéd használatát megengedjük — idézőjellel különítsék el —, mivel ötödikesnek nehéz áttennie „függő beszéd”-be; fejlődési szintjéhez a drámaiság közelebb áll.) (Vö. Baranyai—Lénárt: Az írásbeli közlés gondolkodás-lélektani vonásai. Bp. 1959. 269. kk.) Íme egy ötödikes (H. Gizella) dolgozata:

Az elfűjt hadsereg

Vázlat:

I. Viszik a kincset.

II. Hogyan győzik le az üldözőket?

III. Megérdemelték a győzelmet.

I. A jó barátok nagyban vitték a kincset hazafelé, amikor lovas katonák közeledtek feléjük.

II. A lovasok megálltak, és fenyegetően kiáltották: „Adjátok vissza a zsák aranyat, különben vége az életeteknek!” Erre a szélfúvó befogta egyik orrlukát, a másikkal pedig fújni kezdett: Nemsokára az egész sereg a levegőben kalimpált. Az egyik lebukott a lóról, a másikkal a kardja repült el, a harmadiknak a sisakja és így tovább. Egy őrmester kérte, hogy kegyelmezzen meg neki. Akkor a szélfúvó szünetet tartott, hogy baj nélkül földet érjen a katona. Majd így szól: „Mondd meg a királynak, hogy küldjön még lovasokat, mert azokat is el akarom fújni!”

III. A kincs tehát náluk maradt. Meg is érdemelték. Otthon megosztottak rajta.

2.

A *János vitéz*zel kezdődik tulajdonképpen az irodalomolvasás. Esztétikai értékei a kifejező tevékenységre is hatnak. *Elbeszélő fogalmazásunk* a színhely, természeti jelenség stb. *leírásával* bővül. Ilyeneket (elbeszélő, leíró elemek összefonódását) a műben figyelhetünk meg (*Jancsi búcsúja*, *Vihar a pusztán* stb.). A közös vázlat irányítottal, a reprodukív téma átképzeltetővel váltakozik. Néhány nyelvi eszköz, így a nyelvtanórán megismert *jelző*, a köznyelvben is használt *basonlat*, *megszemélyesítés* és *párbeszéd* stílusértékével is megismerkednek. (Irodalomelméleti fogalmak.) Felhasználásuk megtanítása mondatalkotási gyakorlatok (pl. A falu végén. Jelzők szövegbe illesztése) és kisebb fogalmazások révén történik.

Egy rövidebb *leírásban* a 4.-ben tanult *térbeli elrendeződést* is felújítjuk. A reprodukív témához a költőnek — a mai nyelvhasználatba is asszimilálható — kifejezéseit is felhasználjuk. A helyhatározós szerkezeteket aláhúzzuk. Pl. *A falu éjjel*:

Jancsi utoljára pillant vissza kedves falujára.

Tőle nem messze pásztortűz lobog. *Akörül* pásztorgyerekek és gulya pihen. *A távolban* a házak falai fehérlenek, és a patak ezüstszalagja csillog a holdfényben. *A falu közepéből* a torony úgy bámul rá, mint valami sötét kísértet. (h)

Jancsi búsan ballag tovább a holdvilágos éjszakában.

(H. Éva)

A *közéltre-távolira utalást* — egyelőre a ráismerés szintjén — feleletválasztásos gyakorlattal tanítjuk meg. Megoldása önálló munka:

Jancsi szomorúan ballagott a sötét éjszakában. (Sokára, nemsokára) beért egy sűrű erdőbe, és (itt, ott) folytatta útját. Egyszer csak fény villant a (közélből, távolból). Jancsi (ezt, azt) gondolta, bizonyára csárda lesz (ez, az). (Így, úgy) még sohasem sietett, hogy minél (előbb, később) (ide, oda) érjen.

Ezen alapszik a következő feladat. *Jancsi éjszakai útját* beszélük el a tanulók kétféle változatban: barátságos vagy veszélyt hozó erdő megszemélyesítésével. Pl.

Jancsi szomorúan ballag a sötét erdőben.

Az ösvény két oldalán halkán *susognak* a fák. A patak is *mesél* valamit, de Jancsi nem figyel oda. Az út mentén szentjánosbogarak világítanak. A lombokon keresztül a hold is *mutatja* az utat. A madarak és a vadak már *nyugovóra tértek*.

Egyszer csak fény villan a távolból. Jancsi meggyorsítja lépteit.

(H. Gizella 5. o.)

A *szinonimáknak* az „alkalomhoz illő”, tehát szövegkörnyezeti értéküknek megfelelő használatát elősegítik a kiegészítéssel feladatok. Egy ilyennek megoldásához, ill. a szóbeli tartalomelmondáshoz közös munkával összegyűjtjük a *János vitéz*ben sűrűn előforduló *mond* ige rokon változatait. Pl.

mond (közömbösen): szól, megszólal, beszél, válaszol, megjegyzi

(gyengéden): sűg, suttog, vigasztal, bátorít

(szomorúan): panaszol, panaszkodik, feltár, elbeszél

(haragosan): ráordít, ráförmed, rárivall, üvölt, bög, kifakad, felcsattan, ráfordul, ömlik (dől) belőle a szó

Ime egy megoldott feladat: A mostohából csak úgy (ömlöttek) a goromba szavak. — Jancsi Iluska védelmére kelt, hangja dühösen (felcsattan). — Bőszülten (üvöltött föl) a gazda, amikor megtudta, hogy a nyáj fele elveszett. — Jancsi szomorúan (panaszolta el) Iluskának a történeteket, majd könnyes szemmel (vigasztalta) a leányt. — A zsványkapitány fenyegetően (rárivallt) Jancsira. — Hősünk keserűen, de félelem nélkül így (fakadt ki).

A *Jancsi elmeséli élete történetét* c. részlet az időbeliség, az *időközök* nyelvi érzékeltetésére ad jó példát. Gyakorlásként összegyűjtjük az életraiz címszavas adatait. Pl. megtalálják, hazaviszik, kisbéres, gazdája veri, Iluska, a mostoha stb. Ezt követi a szóbeli és írásos megfogalmazás — megfelelő *időhatározós szerkezetek* beiktatásával. Gyengébb tanulók kiegészítéses szöveggel gyakorolnak. Pl.

Történt, hogy elszalasztottam nyájamat. Gazdám világgá kergetett. búcsút mondtam Iluskámnak. járom a világot, de tudom, hogy hűek maradtunk egymáshoz

- a: egyszer, valamikor, egykor, már jó régen;
- b: erre, aznap, azonnal, hamarosan;
- c: aznap este, még azon az éjszakán, nemsokára;
- d: azóta, évek óta, több éve, már jó néhány esztendeje;
- e: örökre, mindhalálig, holtunkig, holtunk napjáig.

Dolgozatémainkhoz már a szemelvények tárgyalásakor végünk szógyűjtést. Pl. a huszárok felszerelését, a harcok forgatagát, a lovak mozgását ábrázoló jelzős, hangutánzó és élénkítő kifejezések (*Megvertük a törököt*. Elmondja egy huszár); nagy, veszelYES, csodálkozik, van szinonimái; túlzást kifejező fordulatok a versből (*Fejedelemszázados Tündérszágban*); utazik, néz, csodálkozik; a jármű mozgása, zöreje (*Első utazásom*).

Követelmények: Elbeszélés — rövid leíró résszel — olvasmány átképzeltetése (*én-elbeszélés*) vagy élmény alapján. Közös vagy irányított vázlat. Helyes időrend. Az elbeszélő és a leíró elemek összefonódása. Élénkítés. Képhatású kifejezéseknek a tartalomhoz illő felhasználása. Pl.

Első utazásom

Két évvel ezelőtt Elekre utaztunk, s ez nagy élmény volt számomra. Már korán reggel felszálltunk a buszra. Öcsémrel az ablakon át figyeltük az elsuhanó tájat. Utunk csodálatos volt! A nagy kopár tarlók már az aratás végét jelezték. Mohács után szőlővel beültetett lankás hegyoldal mellett rohogott el a busz. Csak bámultunk, mennyi szőlő!

Bájan megcsodáltuk a Dunát, majd később a számunkra oly szokatlan alföldi tanyákat. Szegeden keveset időztünk, sietnünk kellett az állomásra. Ott nagy érdeklődéssel figyeltük, hogyan közeledik a prüszögő vasszörnyeteg. Végre felszálltunk. A mozdony, ahogy elindult, nagyot rántott a kocsikon. Öcsém édesanyám ölébe bukkott, amin én nagyot kacagtam.

Nemsokára ártobogtunk a Tiszán. Bizony a Duna sokkal nagyobb folyó! Hódmezővásárhely felé már nem láttunk gyárkéményeket, csak a gémeskutak hosszú szára bámult az ég felé. Néhol fehér foltok éktelenkedtek a talajon. Szüleim megmagyarázták, hogy ez szikes föld, erről már földrajzórán is tanultunk.

Aztán nagy sokára megérkeztünk Elekre. Rokonaink már vártak. Nagyon fáradtan, de sok élménnyel gazdagodva hajtottam álomra fejemet első nagyobb utazásom végén.

(R. Gyöngyvér)

A 6. osztályban az elbeszélő fogalmazás gyakorlása a *Száll az ének szájrul szájra* c. témakörhöz kapcsolódik. Új követelmény a párbeszéd. Bár az 5. osztály III–IV. dolgozata révén a leíró fogalmazásban is gyakorlottságot szereztek, a feladatok egy részét a felmérő fogalmazás (pl. Hol jártam a nyáron? Búcsú a nyártól. Tanévnnyitó ünnepélyünk) tapasztalatai alapján tervezzük meg. Tehát: típushibák javítása, tömörítés (pl. a balladák cselekménye egyre rövidebb terjedelemben) stb. Fontos szerepet kap a *mozzanatosítás*, tehát egyetlen esemény mozzanatokra bontása. Pl.

Stibor megbűnbődik: 1. Stibor pityókásan szundikált a várkertben. 2. Egyszerre csak mérgekígyó mászott elő. 3. Kivájta az alvó főúr szemét. 4. Stibor örült fájdalomában futni kezdett. 5. A kígyó üldözte. 6–7. Amikor arra a helyre ért, ahonnan a szolgát ledobatta, zuhanni kezdett. 8. A szikla mélyén szörnyű halálát lelte.

A *munkafolyamat* ugyancsak mozzanatokból tevődik össze. Leírásának gyakorlását ugyancsak a Tanterv írja elő. Olvasmánytémákhoz (pl. Egyszer az urak is kapáltak. Elmondja egy jobbágy) és munkaélményekhez (pl. kertészkedés, szüret, gyakorlati foglalkozás, üzemlátogatás stb.) kötjük. Pl.

Néhány fiú felmászott a fára, és onnan dobálta le az almát. Nekünk Jóska hajigálta. Mi elraktuk, és betettük a ládába. Bizony, nem egy alma puffant olykor-olykor valakinek a hátán-féjén! De sebj! Folytattuk a munkát. Mikor egy-egy láda megtelt, fölvittük az iskolapadlásra. Ott szétteregettük, majd visszamentünk a gyümölcsösbe.

(H. Éva: Almaszedés. Részlet.)

A *leíróelem* gyakorlását tárgyleírás (népi ruha, eszköz), képleírás (építmény, várom) szolgálja. A *párbeszéd* — szerepének elméleti tisztázása után, szóbeli gyakorlás, olvasmányok analizálása, kifejező olvasás, dramatizáló olvasás, majd írástechnikájának elsajátítása után kerül a fogalmazásokba. Olvasmányok részlete (pl. Délibáb és hírvivő; főúri vadászaton), üzemlátogatáson vagy éppen a gyakorlati foglalkozáson ellesett (esetleg magnóval megörökített) beszélgetés adhatja a témát. Beillesztése közös munkával történhet. Pl.:

- ... Nemsokára nekiláttunk a főzésnek, Gyöngyi megkérdezte Mártától:
 — Márta, mit segítek?
 — Menj, hozz tüzelőt!
 — Inkább hagymát vágok össze.
 — Azt én csinálom! — pattant fel Ancsi.
 — Akkor én keverem a hagymát — mondta Gyöngyi.
 — Ne veszekedjete, inkább nézzétek meg a paprikást! — figyelmeztetett Marika.
 Mire Márta megnézte, odaégett a hagyma. Ki kellett önteni, és újból kezdeni.

Szógyűjtéssel egybekapcsolva házi feladatként, majd *iskolai dolgozat*ként átképzéletes témákat jelölhetünk ki (pl. *Anyám, édesanyám, szólj bár egyet hozzám! Miről regél a két holló? Jönnek a magyarok!*) vagy pedig élményt (*őszi kirándulás, munkaélmény*).

Szógyűjtésünk pl. egy *szüreti* témához: eszközök és munkafolyamatok szakszavai; hangok, zörejek; a dolgozik, vidám, szorgalmas szinonimái. (Az élmény felidézését elősegíti az MM diafilmje is.) Íme egy dolgozat:

Szüret

- Vázlat: I. Útban a szőlő felé.
 II. Hogyan folyt le a szüret?
 III. Hazatérés.

I. Már kora reggel óta folyt a szüret. Tanítás után Anikával felmentünk a pincéhez. Ott szálltunk a kocsira, és a hordókba kapaszkodtunk. Végre odaértünk a szőlőbe.

II. Serény asszonyunka folyt már javában. Egymás után vagdosták le a szebbnél szebb fűtöket, és beledobták a vödörökbe. Néha megálltak egy-egy barackfánál, és a felfutó csemege-szőlőt csipegették.

— Jó lesz muskotálnak — jegyezte meg nagyapám.

A puttonyosnak is akadt dolga. „Hé, puttonyos!” — hangzott innen is, onnan is. Gyorsan meg is telt a puttony, aztán vitte a kocsihoz. Egy asszony állt a hordók mellett, és egy nagy döngölővel összezútykálta a szőlőt. Mikor megtelt a két hordó, befogták a lovakat, s vissza-indultak a pincébe.

Ott is nagyban folyt a munka. Havas bácsi sajtárral hordta a szőlőt, édesapám darálta. A zúzóból a présbe került. Anikával nem sokáig néztük, mert megkívántuk az édes mustot.

— Megkóstolhatjuk?

— Van belőle elég. Ne sajnáljátok!

Meg is kóstoltuk. Ízlett.

III. Mikor este fáradtan értünk haza, édesapám örömmel újságot adta édesanyámnak:

— Az idén jól fizetett a szőlő. Nem veszett kárba a munkánk.

(R. Gyöngyér)

Követelmények: Eseménysor elbeszélése olvasmány vagy élmény alapján. Közös vázlat, hármastagolás, helyes időrend. A színhely leírása, a szereplők párbeszéde. Szemléletes, élénk előadásmód. (A tanult és a gyűjtött nyelvi eszközök felhasználása a tartalomnak megfelelően.)

4.

A 7–8. osztályosokat már az elvontabb gondolkodás jellemzi. Mivel a 6.-ban gyakorlottságot szereztek a jellemzésben is, már képesek személyesebb vagy objektívabb hangnemben egyszerűbb lelkifolyamatok megfigyelésére és feltárására, ill. mélyebb összefüggések megértésére.

A *7-esek elbeszélő fogalmazása* novellaszerű szintézis. (A „novellaszerű” itt csupán az elbeszélés, leírás, párbeszéd és jellemzés együttesét jelenti.) Témakörök a gyakorlás időszakában a *kuruc költészet*, *Csokonai* és *Fazekas* művei, ill. a *mondattípusok* és a *mondattípusok*.

Az előző osztályokéhoz hasonlóan alapozó-ismétlő feladatokkal kezdjük. A tanulók többek közt számot adnak olvasmányaik hatásáról (Amikor én olvasok...), beleképzelik magukat mulatozó kurucok lelkiállapotába (Kurucok vigadnak — a Csinom Palkó felhasználásával), a közlés szituációjába (Egy jól sikerült tréfa; párbeszéd élénkítése alakzatokkal; az utóbbiakról *elméleti* vonatkozásban is tanulnak), változatos bevezetést vagy befejezést készítenek (Mikes a tengerparton — esemény-nyel vagy tájleírással, természeti jelenséggel, személyrajzzal, monológgal, figyelemkeltő kérdéssel stb.), gyakorolják a tárgyalás tagolását, környezetrajzzal jellemeznek (Zsugori uram házatája; Szomszédunkban), mozzanatsorokat állítanak össze (fizikai, kémiai kísérlet). Játékokról, vetélkedőkről szóló beszámolóiban ugyancsak fontos szerephez jut a részletezés, a mozzanatosítás.

Pl. ... Befejező számunk a „Foglalj helyet” játék. Ebben mindegyik csoportból két tag versenyzett. Az osztályban eggyel kevesebb széket helyeztünk el, mint ahány játékos szerepelt. Síp-szóra minden versenyző igyekezett székre ülni. Akinek nem jutott, kiesett a játékból. A székek számát aztán állandóan eggyel csökkentettük. A győztes az lett, aki az utolsó széket is el tudta foglalni.

(H. Gizella: Ügyességi vetélkedő. Részlet.)

A *Lúdas Matyi*ban megfigyelhetik az ábrázolási módok sokoldalú szerepét, a lélektani mozzanatok lefolyását, a szereplők jellemét, az igeidőváltás és az alakzatok stílusélénkítő hatását. Mindezt én-elbeszélésekben (Hogyan jutottam be Döbrögihez? Elmondja L. Matyi) vagy az ezt előkészítő kisebb portrék megírásakor értékesítik. Pl.

Matyi orvosi ruhában

Hogy miért nem ismertek Matyira? Hát felöltözött orvosi ruhába. Fejére ócska parókát illesztett, oldalára spádét kötött. Felhúzott egy ócska bőrbugyogót s egy régi tábori kabátot. Azután megnyergelte a doktor vén paripáját, s útnak indult.

(T. Anna)

Átképzeltető témákról (*Csokonai búcsúja Lillától; Lúdas Matyi visszaüt*) és élményekről (őszi kirándulás, társadalmi munka, múzeumlátogatás) íratunk *dolgozatot*. *Követelmények*: Novellyszerű elbeszélés. Színhely, a szereplő néhány soros portréja, munka- vagy lelkifolyamat, epizódok. Értékelés. Irányított szerkesztés, vázlat. A tárgyalás tagolása. (Lehet epizód- vagy „kép”-sorozat is.) Elbeszélő, párbeszédes, leíró elemek összefonódása. Helyes időrend (esetleg időváltás). Szóképek és alakzatok használata a tartalomnak megfelelően.

Egy *számbáborús témához* pl. ilyen szókincsgyűjtést ajánlatos végeztetni: Szakkifejezések: támadó, védő, leolvas, fedezék, „égimádás”, „földimádás”; Mozgást kif. igék: kúszik, előleopakodik, előreront, rohan; Hangot jelző igék: kiált, hahózik, hangsan, buzdít; Indulatszók, mondatszók: Hahóóóó! Előre! Roham! Vissza! Hajrá! Lelkiállapotot kifejező határozók: feszülten, izgatottan, ujjongva, óvatosan.

Az élmény felújításához hasznos, ha a támadók és a védők, valamint a zászló helyét *térképsemán* is felvázoljuk.

Alább egy részletet közlünk S. Piroská beszámolójából. Érdekessége, hogy a zászló elfoglalásának mozzanatsorát kísérő monológ saját izgalmát tükrözi. A fordulatot igeidőváltás is érzékelteti.

— Mondd, merre mehetek? — kérdezte az egyik lány.

— Nem tudom, de...

— 17-71, le! — kiáltotta valaki.

— Sajnos, az én vagyok — szólt a kislány. — Siess, bújj el! — kiáltotta nekem.

A lehető leggyorsabban ellillantam.

— Ott a zászló! — ordított valaki teli torokból.

— 81-42, 93-51, 74-87 és így tovább...

Zúgott az erdő a gyerekek zajától.

Osztálytársam, egy alacsony, szőke fiú kiugrott a bokrok közül, és nagy iramban vágatott a fához, amelyen a piros lobogó lengett. Most a bokroknál kúszik. Eltűnik.

— Hol van? — kérdem magamtól. Nagyon ideges vagyok. Hol lehet? Jaj, csak nem olvasták le?! Ó, a barátja most segíti fel a fára! Végre! Már a fán van!

— Hajrá, Rózsahegy! — zúgtak a mieink. (És a boldog pillanat.)

— Megvan, megvan a zászló! — kiáltoztunk összevissza.

Csapatunk fellélegzett. Bezzeg az ellenfél...!

5.

A 8. osztályban — *Mikszáth, Ady, Móricz* műveihez, valamint a *mondattan*hoz kapcsolódva — ugyancsak ismétlő-szintetizáló feladatokat végeztetünk az első időszakban. Közben — a komplex esztétikai nevelés jegyében — egyre több „forma-

bontó” megoldásra tanítjuk meg a tanulókat, főleg a jobb fogalmazókat. Így pl. Ady Dózsa-verse nyomán „megszövegezik” Derkovits néhány fametszetét:

... Az úton meneteltek. Nem, ezt inkább özönlésnek lehet mondani. Ezer és ezer kemény öklű, erős jobbágy vonult, arcán vad elszántsággal. Kiegyenesített kaszák csillantak meg a nap-sütésben. Nagy, nehéz dorongok tűntek fel itt is, ott is...

(Ny. Erzsébet: Dózsa katonái)

... A hatalmas öklökben megvillannak a kaszák. Legelől a kapudöngetők rohannak hatalmas szálfakkal a markukban. A kapu dübörögve szakad be a sok szálfá irtózatosságotól. A jobbágyosereg „hajrá-haj!” kiáltással tör be...

(H. Sándor: Kapudöngetők)

Filmjelenet készülhet *A grófi szérűm* képsorából vagy egy vihar mozzanatsorából, monológ egy öreg zsellér szerepében. Megszólalhat a költő is *A téli Magyarország* vagy *A föl-földobott kő* gondolataival. Az utóbbihoz *A magyar irodalom képeskönyve* (szerk. Keresztury D.) Ady képét (277. lap) is fölhasználhatjuk. Pl.

Allok az erdő kellős közepén. Fejem a fához támasztom, nézek a messzeségbe, a semmibe, és mélyen elgondolodom. Az erdő bús, komor, akár az én gondolataim. Nem érzem jól magam. Valami hív, valami vonz, ki a fényes Párizsba. De minden hiába! Ahányszor kimegyek, mindig visszavágyom, mindig üldöz, gyötör a honvágy. Hiába kinn fényesség, kultúra, szórakozás, itt pedig nyomor és unalom; nem menekülhetek: mindig visszavágyom szülőházamba. Olyan a sorsom, mint a föl-földobott kő.

(C. István)

Bevezetés és befejezés változatokat is íratunk. Ezeket dolgozatukban is felhasználhatják. Egy *sportvetélkedő* kapcsán pl.:

- Ugrik Ödön, felkészül Erzs! — adta ki a parancsot a tanár bácsi.
- 4 méter 70!
- Nagyszerű ugrás! Bravó, Dönci!
- 4 méter 30! — kiáltották a mérők.
- Jól van! Jöhet a következő!

Vagy: Őszi délelőtt. A szél csendesen susog, száraz faleveleket sodorva magával. A nap még melegen süt. Nem messze vígan folyik a Karasica medrében. A futballpályán vagyunk, hiszen ma sportversenyt tartunk.

(H. Éva)

Dolgozatoként élménytémákat (társadalmi munka, sportvetélkedő, kirándulás stb.) tűzünk ki, melyeket akár riportszerűen vagy egyéb „formabontó” módon is megoldhatunk. *A követelmények* hasonlóak a hetedikesekéhez. Nyilván hosszabb terjedelmet, elmélyültebb ábrázolást várunk.

Az alábbi részlet írója (G. Erzsébet) — a hatodikos dolgozattal ellentétben — inkább a hangulati elemeket örökíti meg egy *szüret*ről.

... Szüretelnek. Lassan mindenütt megszállják a szőlőket a szüretelők. ... Az őszi színe, hangulata mindenütt megtalálható ebben a munkában: a madárriasztó ostopattogás, a puttonyosok harsány térfalkozása a szedőlányokkal, hordókongás, mustcsorgás, aranyló napfény, sárguló falevelek.

... Bezzeg a gyerekek nem nagyon erőltetik meg magukat. Vidáman futkosnak egyik tőkétlől a másikig, és kóstolgatják a mézédesszemeket. Micsoda gyomorrontás lesz ebből!

Érdekes megfigyelnünk, ahogy az egyik tanuló (R. Mária) egy *sportverseny hőseit* szemléli és magát a *versenyt*:

— Mekkora ugorhat ez az alacsony, de erősnek látszó fiú? — kérdelem magamtól.

— Gábor, nagyot! Amekkorát szoktál! — hangzanak mindenfelől a biztató szavak. De lásuk a fiút! Izmaik megfeszítve nagy gyorsasággal indul, fut, dobbant, és mint a pille száll a gödör öt méter körüli pontjára. Feláll, arcán látszik az öröm. A tanár bácsi is gratulál neki:

— Gábor, ez nagyszerű! 4 méter 90! Tiéd a győzelem!

Es ahogy a „hős” (B. Gábor) látja önmagát:

Megkezdtek a távolugrást. Láthatólag nagyon szoros lesz a küzdelem. Itt van a jó ugró, közül V. Ödön, ez hatalmas, széles vállú gyerek, aztán K. Gyurka, V. Jóska és persze én.

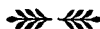
Elsőnek Ödön ugrott. Ahogy fut, szinte remeg alatta a föld. És most hórukk! Hatalmas lendülettel vágódik a puha homokba.

— Oriási! Kitűnő! — kiáltják nagy örvendezéssel a gyerekek. — 4 méter 70 az ugrás!

Ezután én következtem. Na, bizony fel kell kötnöm a gatyámat, ha le akarom hagyni Dön-citj Nagyot sóhajtottam, és a lábamra bízam minden tudásomat. Apró lépésekkel kezdem a futást, egyre gyorsítok, gyorsítok, és zsupsz! Ellököm magam a földtől, ahogy csak telik az erőmből.

— 4 méter 90! — kiáltották, akik mérték az ugrást.

Ezzel eldől, hogy ki az első. A távolugrást én nyertem meg.

Megay László:

VARÁZSFÜVEK

Fűben-fában van az orvosság — tartja a régi szólásmondás.

Valóban erdőn-mezőn varázsfüvek és varázserdejű fák ősidők óta gyógyítják az embert és az állatot.

A szerző Gaál Domonkos szép rajzainak a segítségével tanít arra, hogy begyűjthesse a kis olvasó a nem mérgező gyógynövényeket. Így ismerhetik meg a régiek bűvös titkait.

(Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, 1972.)

Kis József:

VÁMBÉRY NYOMÁBAN

Közép-Ázsia színes, egzotikus világa kalandos utazásra csábított sok-sok tudóst, kutatót. Közöttük magyarokat is.

Mintegy száz évvel ezelőtt járta Közép-Ázsia sokszor ismeretlen tájait Vámbéry Ármin, a nagy magyar tudós. Vámbéry nyomában indult el kamerájával Kis József filmrendező. Filmet készített a nagy magyar utazó útjáról. Bejárta munkatársaival Üzbegisztán, Afganisztán tájait, felkereste a híres keleti városokat: Szamarkandot, Buharát, Khivát. Tanulmányozta az ottani életet, az ottani szokásokat.

Így kínálkozik lehetősége Kis Józsefnek, hogy összehasonlítsa Vámbéry tapasztalatait, a mai szocialista országok életével.

Kis József útinaplóját Zöldi István és Dióssi Ferenc felvételei teszik gazdagabbá.

(Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, 1972.)

Koroknay István:

AZ ÁLLATOK NAGY KÉPESKÖNYVE

Másfél millió állatfaj él a Földön. Ezeknek nagy része gerinctelen. Azonban a gerincesek száma is jelentős: mintegy húszezer hal-, köze háromezer kétéltű-, ötezernél több hüllő-, huszonnyolcezer madár- és tizenháromezer emlős fajt tart számon a tudomány.

„Az állatok nagy képeskönyve” az ifjúság számára csupán kétszázat választott ki, talán a legérdekesebbeket. A szerző helyesen járt el így módjában van bemutatni sajátos, különös egymástól is lényegesen eltérő életmódjukat harcaikat, játékoságukat, mozgásaikat, vándorlásait.

Az érdekes leírásokat, mintegy kétszáz pompás fénykép egészíti ki.

A rajzokat Huller Ágoston készítette.

A névmutató segíti az áttekintést.

A kötet kitűnő olvasmány, az általános iskolás felső tagozatába járó tanulóknak igen hasznos képeskönyve is.

(Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, 1972.)

RAJZOLJ VELÜNK!

A rajzolni szerető gyerekeknek szól a képek könyve. Játékosan, egyszerű példákon, nagy festők művein és gyermekrajzokon okulva ismerhetik meg a rajzolni szerető gyerekek a vonal, a folt, a tér szerepét. A könyv önálló munkára, ügyeskedésre buzdít. A kis kötet a Magyar Televízió 1969-ben sugárzott műsora alapján készült.

(Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, 1972.)